

اهداف وقف در ایران و مقایسه اجمالی آن با رسالت سازمان ملل متحد

نادر ریاحی سامانی

چکیده

مؤلف در مقاله حاضر در سه بخش به بررسی تطبیقی اهداف وقف در ایران و آنچه رسالت سازمان ملل متحد در این خصوص می نامد، پرداخته است. در بخش اول به بررسی پیشینه وقف و نوع دوستی در دوران قبل و بعد از اسلام خصوصاً در ایران پرداخته شده است. بخش دوم، سازمان ملل متحد و ساختار آن و نیز ساختار و عملکرد سازمان کنفرانس اسلامی را بررسی می کند. در بخش سوم نیز برخی از موقوفات مهم و برجسته در ایران و تاریخچه و اهداف آنها معرفی شده است. در این باره وی ده مورد را یاد می کند که از جمله آنهاست: ربع رشیدی، لوله کشی آب شیراز، بنیاد فرهنگی البرز، بیمارستان الغدير در تهران، پرورشگاه مظفری. در پایان نیز راهکارهایی را برای افزایش کمی و کیفی نهاد وقف ارائه می نماید.

کلیدواژه بررسی تطبیقی وقف، وقف و رسالت سازمان ملل، ربع رشید، شیراز، بنیاد البرز.

مقدمه

مدتی قبل در جلسه یکی از مؤسسات خیریه که هدف خیرخواهانه‌ای را دنبال می کند و علاقه مند است تا در عرصه کارآفرینی و اشتغال ایفای نقش کند، با آقای دکتر فرزین که در دفاتر وابسته به سازمان ملل شاغل هستند آشنا شده و درباره امکانات و زمینه‌های همکاری این نهاد بین‌المللی در سایر کشورها گفتگوی مختصری داشتیم. مقرر شد به منظور آشنایی بیشتر با ابعاد فعالیت‌های این نهاد بازدید از دفتر مشاراً الیه داشته باشم. بر اساس هماهنگی قبلی این اقدام انجام گرفت. در جلسه مذکور با توضیحات ایشان شناخت بنده از ابعاد مختلف مأموریت و اهداف دفاتر سازمان ملل بیشتر شد و وقتی مقایسه‌ای بین اهداف سازمان ملل متحد و نیت خیرخواهانه واقفین داشتیم، به این نتیجه رسیدم مناسب است تا با بضاعت اندک، رسالت این دو نهاد مردمی و دولتی را مقایسه مختصری کنم.

در این رابطه گفتگوهایی با آقایان نصرآبادی و اوسطی انجام دادم و ایشان هم قبول کردند تا بخشی از مطالب را استخراج کنند. ثمره این تلاش‌ها مجموعه مختصر کنونی است؛ هر چند مطالب بسیار خلاصه بوده، ولی امیدوارم سرفصلی باشد برای تحقیق و پژوهش‌های بعدی جهت بررسی همه جانبه اهداف و رسالت این سازمان‌ها و ارتباط آنها با نهاد وقف در جوامع اسلامی. و آرزو مندم حاصل این هم‌اندیشی‌ها بتواند در عمل گرهی

از مشکلات نیازمندان ملل عالم را بگشاید. این تحقیق از سه بخش تشکیل شده است. در بخش اول به بررسی پیشینه وقف و نوع دوستی در دوران قبل و بعد از اسلام خصوصاً در ایران پرداخته شده است. بخش دوم، سازمان ملل متحد و ساختار آن و نیز ساختار و عملکرد سازمان کنفرانس اسلامی را بررسی می‌کند. در بخش سوم نیز برخی از موقوفات مهم و برجسته و تاریخچه و اهداف آنها معرفی شده و در انتها با مقایسه داده‌های موجود، نتیجه‌گیری شده است.

بخش اول

- پیشینه وقف
- وقف در اسلام
- وقف در ایران بعد از اسلام
- وقف در کشورهای غربی

پیشینه وقف

در بین مردم عالم و ادیان مختلف همواره نوع دوستی و کمک به هم‌نوعان امری پسندیده و مطلوب بوده است. پیروان این ادیان با بخشش و یا وقف قسمتی از اموال خود در راه کمک به هم‌کیشان و برگزاری مراسم مذهبی یا اداره معابد و عبادتگاه‌ها به این مهم می‌پرداختند. این اقدامات نشان می‌دهد بشر از هنگامی که زندگی جمعی را آغاز کرده است، در حل مشکلات، همکاری و مشارکت جامعه را به عنوان یک امر مهم و ماندگار تلقی نموده و همواره سعی کرده در عمل، نامی از خود به یادگار بگذارد. شادروان علی اصغر حکمت در تاریخ ادیان می‌نویسد:

در مدنیت بابل، معبد نقش بسیار مهم دارد ... در آنجا بوده است که مدارس برای تعلیم منشیان و نویسندگان خط میخی برپا کرده و این طبقه را تربیت می‌نموده‌اند. اضافه بر آن، معبد مرکزیت کسبی و تجاری نیز داشته است. ^[۱] ویل دورانت می‌نویسد:

و اینان (کاهنان) حکمت و درایت فراوان داشتند به طوری که بسیاری از مردم سرمایه‌های خود را برای بهره‌برداری به ایشان می‌سپردند. کاهنان با شرایطی سهل‌تر از دیگر وام‌دهندگان، به مردم قرض می‌دادند و گاهی به درویشان و بیماران، بدون درخواست فایده، وام می‌دادند... عیسی مسیح گوید: بینوایان را شما همواره با خود دارید... او به ثروتمندی که از او پرسید علاوه بر احکام عشره چه کند پاسخ داد: مایملک خود را بفروش و به فقرا بده ^[۲]

به قوم یهود، درس نیکوکاری را چنین آموختند: «اگر یکی از برادرانت فقیر باشد، دل خود را سخت مساز و دستت را بر برادر فقیر خود مبنده، بلکه البته دست خود را گشاده دار و به قدر کفایت موافق احتیاج به او قرض ده» ^[۳]

در کتاب مذهبی زرتشتیان (اوستا) چنین آمده است:

«خشتی مجا اهورایی آیم در گو بیوددت و استرم»؛ یعنی: اهورا مزدا از کسی خشنود است که بینوایان را دستگیری کند.

در طبیعت برابری نیست، ما باید آن را ایجاد کنیم. خداوند متعال تمام افراد را یکسان نیافریده، از این جهت همیشه افرادی پیدا می‌شوند که از دیگران ناتوان‌تر و ضعیف‌تر هستند. پیامبران الهی توصیه می‌کنند به این گونه افراد کمک کنید و رسیدگی به محرومان و مستمندان را از وظایف پیروان خود قرار داده‌اند. در مذهب زرتشتی هر کس موظف است یک دهم درآمد خود را صرف داد و دهش و خیرات و کمک به فقرا و مستمندان کند. «نیاکانمان باور داشتند که دهش باید به گونه‌ای همگانی انجام شود نه دست به دست، که بی‌گمان فراگرد (جامعه) را به یک گونه تنبلی و گداپروری وا می‌دارد»^[۴]

در جامعه یونان باستان صدقه و خیرات نیز برقرار است و مؤسسات بسیاری برای پذیرایی بیگانگان، معالجه بیماران و حفظ پیران و فقیران برپاست. «ارسطو توصیه می‌کند که: مازاد خزانه عمومی را بین مردم بی چیز چنان تقسیم کنند که هر کس بتواند مزرعه کوچکی برای خود بخرد».

رومیان با نظام مؤسسات کنیسه و مؤسسات خیریه آشنا بودند. این مؤسسات به اداره فقیران و ناتوانان می پرداخت و اموالی به این مؤسسات اختصاص می یافت تا به مصرف فقرا و ناتوانان برسد.

هنگام فتح شوش، در بقعه دانیال نبی سندی به دست آمد که به موجب آن گنجی برای پرداخت وام‌های بدون ربح اختصاص یافته بود. خلیفه دستور داد که گنج به دست آمده به بیت المال منتقل شده، طبق دستور مندرج در سند عمل شود^[۵]

وقف در اسلام

از ابتدا در اسلام بر انجام کارهای خیر و انفاق در راه خدا تأکید بسیاری شده است. اگر چه مستقیماً آیاتی در ارتباط با وقف اموال وجود ندارد و حتی کلمه وقف در قرآن^[۶] به مفهوم اصطلاحی آن به کار نرفته است، اما با وجود این از همان سال‌های اولیه که اسلام در مدینه قدرت سیاسی پیدا کرد به مسئله وقف توجه شد. چنان‌که گفته شده است، اولین وقف در اسلام توسط پیامبر و پس از غزوه احد صورت گرفت. پس از جنگ، پیامبر هفت نخلستان را که شخصی یهودی به نام مخیریق وصیت کرده بود در صورت کشته شدنش در جنگ در اختیار پیامبر قرار بگیرد، بر مسلمانان وقف کردند^[۷]

حضرت علی (علیه السلام) نیز علی‌رغم زندگی زاهدانه خود، اراضی و املاکی در اختیار داشتند که بسیاری از آنها توسط ایشان آباد شده بود. درآمد این املاک در زمان حیات حضرت صرف کارهای خیر می‌شد و پس از خود نیز مقرر کرده بودند که این اموال در چه راهی مصرف شود. بنابراین شاید اولین وقف‌نامه رسمی در اسلام همان وصیت‌نامه حضرت علی (علیه السلام) باشد که در آن، درباره اموال و املاک خود سخن گفته، بسیاری از آنها را در زمره صدقه قرار داده‌اند و رسیدگی و نظارت بر کلیه این اموال را نیز بر عهده امام حسن (علیه السلام) قرار داده‌اند.

با توجه به آنچه گفته شد می‌توانیم تصور کنیم که اگر چه لفظ صریح وقف در قرآن به مفهوم مورد نظر ما ذکر نشده است، اما صدقه و صدقه جاریه دقیقاً در مفهوم وقف به کار رفته است. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در این مورد حدیثی نقل فرموده‌اند که دستورالعمل واقفان قرار گرفته است. پیامبر فرمود: «إذا مات بن آدم انقطع عمله إلا من ثلاثة: صدقه جاریه أو علم ينتفع به أو ولد صالح يدعو له»؛ زمانی که فرزند آدم بمیرد پرونده عمل او بسته می‌شود مگر از سه چیز: صدقه جاریه، علم مفید و فرزند صالحی که برای او دعا کند [۸]

امام صادق (علیه السلام) نیز فرمودند: «لیس یتبع الرجل بعد موته إلى يوم القيامة إلا ثلاثة: موقوفه لا تورث أو سنه هدی سنّها فکان یعمل بها و عمل بها من بعده أو ولد صالح یستغفر له»: بعد از مرگ، تنها سه چیز برای انسان سود دارد: موقوف های که قابل ارث نباشد؛ یا روش درستی که برقرار کرده و خود او و بعد از او دیگران به آن عمل کرده باشند؛ یا فرزند خوبی که برای او طلب آمرزش کند [۹]

در مجموع می‌توان گفت که احکامی مانند زکات، خمس، صدقه و وقف در اسلام دربردارنده گسترش عدالت و مساوات و عادلانه تر کردن توزیع ثروت در جامعه است.

وقف در ایران بعد از اسلام

پیدایش سنت حسنه وقف به صورت اسلامی همراه با سایر سنن واجب و مستحب اسلام به وسیله منادیان اسلام، از سال‌های ۲۱ و ۲۲ ق مطابق با سال ۶۵۱ م (زمان فتح ایران به دست مسلمانان) به تدریج در ایران مرسوم شد، هر چند در ابتدا دارای تشکیلات منظمی نبوده است.

در دوره سلجوقیان (۱۰۳۷ - ۱۱۷۵ م) و در دوره صفویان (۱۵۰۲ - ۱۷۳۶ م) و در دوره قاجاریان (۱۷۸۶ - ۱۹۲۵ م) فعالیت های وقفی در ایران گسترش یافت.

در دوره سلجوقیان، خواجه نظام الملک وزیر باتدبیر ملک‌شاه سلجوقی موقوفات زیادی را برای احداث و نگهداری و اداره نظامیه‌های خود ایجاد کرد.

توسعه موقوفات در کشور ایران در زمان شاهان صفوی به اوج خود رسید؛ به طوری که شاه عباس اول همه اموال و املاک خود را وقف کرد و به تبعیت از این پادشاه، سایر ثروتمندان و حاکمان آن زمان در سراسر ایران نیز به امر وقف مبادرت ورزیدند. در کتاب تاریخچه اوقاف اصفهان آمده است:

...در اواخر دوره حکومت صفویه، املاک و باغ‌ها و اراضی اصفهان به حدی وقف شده بود که برای موقوفات جدید، زمین طلق در اصفهان پیدا نمی‌شد. مردم اصفهان برای وقف ناچار از اراضی اطراف کاشان و جاهای دیگر استفاده می‌کردند؛ و هم اکنون بسیاری از املاک اطراف کاشان، وقف مدرسه سلطانی اصفهان است [۱۰]

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و در دوران جمهوری اسلامی توجه ویژه‌ای به وقف صورت گرفته است؛ به طوری که در ابتدا «سازمان حج و اوقاف» و سپس «سازمان اوقاف و امور خیریه» به طور خاص به

مدیریت موقوفات پرداخت. این امر سبب گردید تا با همّت خیران و نیکوکاران میزان موقوفات جدید در این دوره افزایش یابد.

وقف در کشورهای غربی

همان گونه که در قسمت «پیشینه وقف» اشاره شد، سایر ادیان و ملل نیز به امر نیکوکاری و نوع دوستی اهتمام داشته و دارند، به طوری که در دوره های کنونی نهادها و سازمان هایی مشابه وقف اسلامی نیز به وجود آمده اند که در ادامه به اختصار به برخی از آنها اشاره می گردد:

۱- تراست (Trust): مفهوم این واژه در ارتباط با وقف عبارت است از: انتقال مال منقول یا غیر منقول که مالک آن، تسلط قانونی بر آن را به انسانی امین منتقل می کند و آن فرد امین متصدی مدیریت و سوددهی آن مال می گردد تا به دست استفاده کنندگان از آن مال - که مالک مشخص کرده است - برسد.

در تعریف دیگر نیز چنین آمده است: ترتیبات قانونی که به موجب آن اموال یا دارایی ها از مالک به شخصی دیگر (امین) منتقل می شود تا وی در جهت منافع یک یا چند نفر به اداره آن بپردازد [۱۱] نظام یا نهاد حقوقی تراست در حقوق آمریکا و انگلستان در برابر نهاد حقوقی «الموسسه» (نظام وقفی مخصوص کلیسا و امثال آن) به وجود آمده و این دو نهاد از جهاتی با هم فرق دارند. در انگلستان هدف از نهاد حقوقی تراست، حمایت از بیوه زنان و کودکان و نیز انجام کارهای عام المنفعه بوده است [۱۲]

۲- Endowment: اصطلاحاً یعنی کمک خیرخواهانه فرد یا نهاد در قالب پول یا دارایی یا هرگونه منبع درآمد دائمی به بنیادی خیریه یا دانشکده یا بیمارستان و یا هر نهاد دیگر [۱۳]

۳- Foundation: نهادی است غیر تجاری، غیر انتفاعی و غیر دولتی که با هدف آماده ساختن و بالا بردن سطح افراد یا موسسات دیگر (مردمی و یا دولتی) کمک های مالی را به نهادهای غیر انتفاعی دیگر (از جمله جمعیت های خیریه) می رساند [۱۴]

تقریباً اکثر فعالیت های خیریه و عام المنفعه با ماهیت عناوین فوق انجام می گیرد. در فرانسه برای سامان دادن به اوقاف و امور خیریه و برای استفاده بهینه از تلاش های پراکنده و فردی نیکوکاران و خیرین، بنیاد اوقاف و امور خیریه فرانسه تشکیل شده است [۱۵] این بنیاد در زمینه های کمک به اجتماعی زیستن، امداد رسانی به سالمندان، کودکان، معلولان، امداد بین الملل و خدمات اورژانس، بهداشت و سلامت همگانی، تحقیقات پزشکی و امور فرهنگی فعالیت دارد.

در کشور آلمان که یکی از کشورهای موقوفه خیز و بانی بنیادهای جهان است، به این امر توجه ویژه ای شده است [۱۶]

بیشترین تعداد موقوفات به مقاصدی چون تکالیف اجتماعی (۳۳/۸ درصد موقوفات)، آموزش، تعلیم و تربیت (۲۱ درصد)، دانش، پژوهش و آموزش عالی (۱۱/۱ درصد)، هنر و فرهنگ (۹/۵ درصد اختصاص یافته است).

همچنین در برخی مناطق مؤسسات خیریه به دو گونه طبقه‌بندی می‌شوند:

(۱) مؤسسات خیریه خاص (Private foundation): شامل مؤسسات خیریه تأسیس شده توسط افراد مستقل یا مؤسسات خیریه وابسته به شرکت‌های تجاری یا مؤسسات خیریه فعال و عملیاتی؛

(۲) مؤسسات خیریه عمومی (Community foundation): این گونه مؤسسات توسط گروهی از اشخاص با هدف خدمت به بخشی از جامعه یا محله خود تأسیس می‌شوند.^[۱۷] هر دو گروه به فعالیت‌های عام‌المنفعه می‌پردازند.

بخش دوم

- سازمان ملل متحد
- سازمان کنفرانس اسلامی

سازمان ملل متحد

سازمان ملل یک سازمان بین‌المللی است که در سال ۱۹۴۵ میلادی تأسیس شد. اعضای آن تقریباً شامل همه کشورهای مستقلی می‌شود که از نظر بین‌المللی به رسمیت شناخته شده‌اند.

مقر سازمان ملل متحد در کشور آمریکا و در شهر نیویورک است. کشورهای عضو و مؤسسات وابسته در طول سال با تشکیل جلسات در مورد امور بین‌المللی و اجرایی مربوط به آنها تصمیم‌گیری می‌کنند. کشورهای عضو سازمان ملل و آژانس‌های تخصصی آن به ارائه راهنمایی‌ها و اتخاذ تصمیماتی در جلسات سالانه و دوره‌ای خود می‌پردازند. اداره‌کنندگان جلسات از مجمع عمومی، شورای اقتصادی و اجتماعی و شورای امنیت و حتی هم‌تایان این مجامع در سایر نهادها وابسته به سازمان ملل هستند.

از جمله اقدامات سازمان ملل تشکیل سازمان‌هایی جهت انجام امور بشردوستانه در مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که در ادامه برخی از آنها معرفی می‌شود.

- ۱- سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو)
- ۲- صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف)
- ۳- برنامه توسعه ملل متحد
- ۴- سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)
- ۵- دفتر کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان
- ۶- صندوق جمعیت ملل متحد
- ۷- برنامه جهانی غذا
- ۸- سازمان جهانی بهداشت

سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو)

این سازمان در سال ۱۹۴۳ میلادی توسط نمایندگان ۴۴ دولت در هات اسپرینگ و یرجینیای آمریکا پایه‌گذاری شد. عرصه‌های اصلی رسالت فائو عبارت است از: بالابردن سطح تغذیه و استانداردهای زندگی، افزایش بازده، تولید و توزیع محصولات کشاورزی، ارتقای سطح زندگی جمعیت روستایی و تضمین رهایی بشریت از گرسنگی. برای تحقق این رسالت فائو از راه‌های زیر به نیازهای اعضای خود پاسخ می‌دهد:

- مشارکت در ریشه‌کنی ناامنی غذایی، سوء تغذیه و فقر روستایی؛
- ارتقا و تقویت سیاست‌گذاری و چارچوب‌های قانونی برای غذا، کشاورزی، شیلات و جنگل‌داری؛
- ایجاد رشد پایدار ذخایر و دسترسی به غذا و سایر تولیدات کشاورزی، دامی، شیلات و جنگل‌داری؛
- پشتیبانی از حفظ منابع طبیعی و استفاده پایدار از آن؛
- بهبود تصمیم‌گیری از طریق ارائه اطلاعات و تحکیم مدیریت دانش

[۱۸]

صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف)

این صندوق در سال ۱۹۴۶ میلادی برای ارائه کمک‌های اضطراری به کودکانی که از تبعات جنگ جهانی دوم در رنج بودند ایجاد شد. در سال‌های نخست، مهم‌ترین مأموریت یونیسف تهیه شیر برای کودکان در اروپای بعد از جنگ بود، اما در ۱۹۵۰ مأموریت یونیسف از یک صندوق برای شرایط اضطراری بعد از جنگ، به یک نهاد توسعه اجتماعی برای کودکان ارتقا یافته و گسترده‌تر شد تا به حل مشکلات دیگر نیز کمک کند. در این دوره یونیسف تلاش‌هایی جهانی را برای از بین بردن بیماری‌های واگیردار هدایت کرد.

در زمان وقوع بلایا کمک‌های بین‌المللی از طریق یونیسف ساماندهی می‌شوند. یونیسف در شرایط اضطراری، با در اختیار داشتن بودجه بیشتر به تأمین ملزومات پرداخته، بر کنترل کیفیت و توزیع آنها نظارت می‌کند.

به طور کلی، پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک راهنمای عمل یونیسف است تا حقوق کودک را به عنوان اصل اخلاقی ماندگار مطرح کرده، استانداردهای بین‌المللی رفتار با کودک را پایه‌گذاری کند. یونیسف متعهد می‌شود تا از محروم‌ترین کودکان از جمله قربانیان جنگ، بلایای طبیعی، فقر شدید و هر گونه خشونت و بهره‌کشی و معلولان حمایت ویژه کند [۱۹]

برنامه توسعه ملل متحد

این برنامه، شبکه جهانی سازمان ملل برای توسعه است که کشورها را به دانش تجارب و منابع یکدیگر پیوند داده و از ایجاد تحول در آنها با هدف کمک به مردم برای سازندگی بهتر حمایت می‌کند. برنامه توسعه سازمان ملل در حال حاضر در ۱۶۶ کشور جهان فعالیت دارد و آنها را در تدوین و اجرای راهکارهای بومی برای مقابله با چالش‌های

جهانی و ملی در زمینه توسعه یاری می‌دهد. این کشورها نیز برای دستیابی به توسعه و افزایش توانمندی‌های خود از امکانات برنامه توسعه ملل متحد و طیف گسترده نهادهای همکار آن استفاده می‌کنند.

پنج اولویت اساسی برنامه توسعه ملل متحد عبارتند از:

- کمک به کشورها در زمینه دستیابی به آرمان‌های توسعه هزاره و کاهش فقر انسانی؛
- توسعه و تحکیم حکومت‌مداری خوب و حقوق بشر؛
- حفظ پایداری محیط زیست و استفاده بهینه از منابع انرژی برای توسعه پایدار؛
- تقویت ظرفیت‌های ملی در پیشگیری از بحران‌ها و بلایا و بازسازی؛
- پیشگیری از گسترش آیدز و ویروس آن به عنوان چالشی در مقابل توسعه

[۲۰]

سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)

این سازمان در ۱۶ نوامبر ۱۹۴۵ با هدف «ایجاد صلح در اذهان بشریت» تأسیس شد. یونسکو در زمینه ظرفیت سازی و تأمین خدمات و پشتیبانی فنی برای پدیدآوردن شرایط مناسب برای احترام به ارزش‌های معنوی و حفظ هویت شهروندان و فرهنگ توسعه پایدار فعالیت می‌کند.

رسالت اصلی و اولویت‌های یونسکو در زمینه‌های آموزش، علوم طبیعی، فرهنگ، ارتباطات و اطلاعات، علوم انسانی و زمینه‌های تخصصی است. به طور مثال اهداف یونسکو در آموزش عبارتند از: آموزش همگانی، سوادآموزی، آموزش برای توسعه پایدار، آموزش فراگیر، علم و فن آوری، آموزش فنی و حرف‌های، آموزش عالی، تربیت بدنی و بهداشت مدارس [۲۱]

دفتر کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان

این دفتر در سال ۱۹۵۰ توسط مجمع عمومی سازمان ملل تأسیس شد. کمیساریا موظف است حرکت‌های بین‌المللی در جهت حمایت جهانی از پناهندگان و حل مشکلات آنها را هماهنگ و هدایت کند. وظایف کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان عبارت است از:

- حمایت از پناهندگان از طریق حصول اطمینان از اینکه به حقوق اولیه آنها در کشور میزبان احترام گذاشته می‌شود؛

- حصول اطمینان از اینکه دولت به اصل Non – Refoulement (اصل عدم بازگرداندن اجباری پناهندگان به کشوری که ممکن است در آنجا تحت تعقیب و آزار و شکنجه قرار گیرند)، احترام می‌گذارد؛
- یافتن راه حل‌های پایدار برای حل مشکل پناهندگان از طریق بازگشت داوطلبانه، ادغام محلی و اسکان مجدد

[۲۲]

صندوق جمعیت ملل متحد

این صندوق به عنوان یک سازمان بین المللی در حیطه توسعه تلاش می کند تا حق هر زن، مرد و کودک را در دسترسی به بهداشت و فرصت های برابر ارتقا دهد. صندوق جمعیت، کشورها را در استفاده از داده های جمعیتی به منظور تدوین سیاست ها و برنامه های کاهش فقر یاری می نماید.

بنا به خواسته دولت‌ها، صندوق جمعیت آنها را در سیاست‌گذاری و برگزیدن شیوه های مناسب جهت کاهش فقر و حمایت از برنامه های پایدار توسعه یاری می‌رساند. همچنین دولت ها را تشویق می کند نیازهای نسل‌های آینده را همچون نسل حاضر مد نظر قرار دهند [۲۳]

برنامه جهانی غذا

در سال ۱۹۶۱، سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو) و مجمع عمومی سازمان ملل متحد قطعنامه مشترکی برای تأسیس برنامه جهانی غذا تصویب نمودند و مقرر گردید برنامه سه ساله آزمایشی از ژانویه ۱۹۶۳ به مرحله اجرا درآید.

برنامه جهانی غذا بازوی کمک رسان غذایی سیستم سازمان ملل متحد است. کمک رسانی غذایی یکی از ابزارهایی است که امنیت غذایی را ارتقا می بخشد. امنیت غذایی بدین معنی است که همه مردم همواره به مواد غذایی مورد نیاز برای یک زندگی سالم و فعال دسترسی داشته باشند. سیاست های حاکم بر استفاده از کمک غذایی برنامه جهانی غذا باید معطوف به ریشه کن کردن فقر و گرسنگی بوده و هدف نهایی کمک رسانی غذا می بایست رفع کامل گرسنگی باشد.

اهداف استراتژیک برنامه جهانی غذا عبارت است از:

- نجات زندگی در شرایط بحرانی؛
- حفاظت از معیشت در شرایط بحرانی و ارتقای مقاومت در برابر صدمات ناگهانی؛
- حمایت از ارتقای سطح تغذیه و سلامت کودکان، مادران و سایر اقشار آسیب پذیر؛
- حمایت از دستیابی به تحصیل و کاهش نابرابری جنسیتی در دسترسی به تحصیل و آموزش مهارت‌ها؛

- بالابردن توانایی کشورها برای ایجاد و اداره برنامه‌های کمک غذایی و کاهش گرسنگی

[۲۴]

سازمان جهانی بهداشت

این سازمان یکی از آژانس‌های تخصصی سازمان ملل است که در سال ۱۹۴۸ با هدف نیل به بالاترین سطح سلامتی برای همه مردم تأسیس شد. اساس‌نامه آن در هفتم آوریل ۱۹۴۸ لازم‌الاجرا گردید. همه ساله این روز به عنوان روز جهانی سلامت گرامی داشته می‌شود.

بر طبق تعریف سازمان جهانی بهداشت، سلامتی عبارت است از یک حالت آسودگی کامل جسمی، روانی، اجتماعی و تنها به نبود بیماری یا ناتوانی اطلاق نمی‌شود. سلامتی انسان ها امری است اساسی برای دستیابی به صلح و امنیت که به بالاترین میزان همکاری بین مردم و دولت‌ها وابسته است. همچنین بر طبق اساس‌نامه سازمان جهانی بهداشت، بهره‌مندی از بالاترین استانداردهای قابل دسترسی سلامتی یکی از اساسی‌ترین حقوق هر انسان بدون در نظر گرفتن نژاد، مذهب، اعتقادات سیاسی، شرایط اقتصادی یا موقعیت اجتماعی اوست.

سازمان جهانی بهداشت شش وظیفه اصلی بر مبنای اختیارات خود ایجاد کرده است:

- راهبری امور حیاتی برای سلامت و مشارکت در اموری که نیازمند فعالیتی مشترک هستند؛
- شکل‌دادن پژوهش و تشویق به تولید، ترجمه و نشر دانش؛
- تدوین معیارها، استانداردها، ترویج و پایش اجرای آنها؛
- تصریح گزینه‌های اخلاقی و سیاست‌های مبتنی بر شواهد؛
- پشتیبانی فنی، تسریع تغییرات و ظرفیت‌سازی پایدار سازمانی؛
- پایش وضعیت سلامت و ارزیابی نیازهای آن

[۲۵]

سازمان کنفرانس اسلامی

هر چند سازمان ملل در عرصه بین‌المللی با اهداف مذکور تشکیل گردیده و دارای قدمت بیشتری است، اما در محدوده کشورهای اسلامی نیز سازمان کنفرانس اسلامی با تأسی از مبانی دینی و وجوه مشترک بین مسلمانان تشکیل گردیده و با اهداف متنوع دیگری مشغول فعالیت است.

مسلمانان کشورهای اسلامی در جهت ایجاد اتحاد و همبستگی و تلاش برای حل مشکلات یکدیگر این سازمان را تأسیس کردند. البته باید متذکر شد تأسیس تشکیلات ابتدایی سازمان کنفرانس اسلامی در پی به آتش کشیده شدن مسجد الاقصی - نخستین قبله مسلمانان - بود که در ۲۱ ماه اوت سال ۱۹۶۹ میلادی به دست رژیم صهیونیستی رخ داد. در سپتامبر این سال سران کشورهای اسلامی با هدف محکوم کردن این جنایت در رباط پایتخت مغرب گرد آمدند، اما تأسیس رسمی سازمان در می ۱۹۷۱ بود. این سازمان دارای ۵۷ عضو است. در منشور سازمان کنفرانس اسلامی چندین هدف ذکر شده که به قرار ذیل است:

- ارتقاء همبستگی اسلامی میان کشورهای عضو؛
- حمایت از همکاری میان کشورهای عضو در زمینه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی و دیگر موارد اساسی و مشورت میان کشورهای عضو در سازمان های بین المللی؛
- تلاش در جهت محو تبعیض نژادی و خاتمه بخشیدن به استعمار در تمام اشکال آن؛
- اتخاذ تدابیر لازم برای پشتیبانی از صلح و امنیت بین المللی مبتنی بر عدالت؛
- هماهنگ کردن تلاش ها به منظور حفاظت از اماکن مقدس و آزادسازی آنها و پشتیبانی از مبارزه ملت فلسطین و کمک به این ملت در جهت بازپس گرفتن حقوق [خود] و آزاد کردن سرزمینش؛
- پشتیبانی از مبارزه تمام ملل اسلامی در راه حفاظت از کرامت، استقلال و حقوق ملیشان؛
- ایجاد فضایی برای ارتقاء همکاری و تفاهم میان کشورهای اسلامی و دیگر کشورها.

بخش سوم

موقوفات و حل مشکلات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

با مروری به چشم انداز و رسالت دو سازمان ملل متحد و کنفرانس اسلامی درمی یابیم که این دو نهاد حقوقی در آغاز راه با تکیه بر افکار و اندیشه بلند بنیان گذاران خود در تلاش بودند تا با همفکری و هماهنگی بین دولت های مرتبط، در جهت حل و فصل مسائل و مشکلات و رفع محرومیت ها اقدام و با دریافت کمک از اعضای خود این مسیر را طی کنند. در یک نگاه می توان گفت شالوده این اندیشه خیرخواهانه مبتنی بر ایده و پشتیبانی دولت ها بوده و هست. حال اگر قدری تاریخ را ورق بزنیم متوجه می شویم که در روزگارانی که از دولت به مفهوم امروزی آن خبری نبوده است، افکار عمیق و اندیشه بلند انسان های خدوم و خیرخواه منشأ اثر در جامعه بوده و آنان در جهت رفع محرومیت ها و ارائه خدمت به اقشار نیازمند جامعه پیش قدم بودند. این پیش قدمی تحت عنوان وقف - که ریشه در مبانی دینی جامعه دارد - بروز و ظهور می یافت که به عنوان نمونه به برخی از مصارف موقوفات

در ایران و سایر کشورهای اسلامی اشاره می‌شود تا ابعاد مختلف انسان دوستی و عمق لطافت روح مردان و زنان نیکوکار بیش از پیش روشن گردد :

- وقف مسجد که کانون اصلی تمدن اسلامی است و ایجاد موقوفه برای تأمین مخارج آن از رایج‌ترین مصارف وقف در تاریخ ایران اسلامی است؛
- وقف برای اهل بیت (علیهم السلام) و بقاع متبرکه ایشان به‌ویژه حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) تا به مصارف مختلف مخصوصاً سوگواری آن حضرت برسد؛
- تأسیس مدارس، نظامیه‌ها، و سایر مراکز علمی که تمدن اسلامی را بالنده و پویا نگاه می‌داشت؛
- تأسیس کتابخانه‌ها که امکان فراگیری رایگان علم را برای علاقه‌مندان فراهم می‌کرد و همچنین نگهداری نسخه‌های خطی پیش از آنکه صنعت چاپ به وجود آید؛
- محافظت از موزه‌ها و آثار باستانی؛
- کمک به نابینایان، معلولان و کسانی که به بیماری سخت مبتلا بودند.
- ایجاد مکتب‌خانه‌ها در شهرها، روستاها و آبادی‌ها برای حفظ قرآن کریم؛
- ساخت بیمارستان‌ها و مراکز پیشرفته جهت معاینه و درمان بیماری‌های جسمی و روانی؛
- ساختن و هموارکردن راه‌ها و محافظت از آنها؛
- آزادی اسیران به‌وسیله فدیة دادن در ازای آزادی آنان و دادن خرجی خانواده‌های‌شان؛
- کمک به درراه‌ماندگان برای بازگشت به خانه و سرزمینشان؛
- کمک برای گزاردن فریضه حج به کسانی که توانایی مالی برای رفتن به حج را نداشتند؛
- کمک به زنانی که شوهرانشان خشم می‌گرفتند و از آنان جدا می‌شدند. این کمک بدین صورت بود که خانه‌هایی به سرپرستی زنان برای اسکان ایشان فراهم می‌شد تا زمانی که اسباب صلح ایشان با شوهرانشان توسط خانمی که ریاست آنجا را بر عهده داشت، فراهم شود؛
- تهیه زیورآلات و طلا برای نوعروسانی که توانایی تهیه آن را نداشتند؛

- تأسیس موقوفه به این منظور که از عواید آن ظروف سفالین تهیه شده و در اختیار خدمتکارانی قرار گیرد که ظروف سفالین ارباب را شکسته‌اند و از این بابت نگرانند؛
- ایجاد مرکز اوقافی برای سرپرستی و نگهداری از معلولان و بیماران مزمن؛
- درمان کردن حیوانات و پرندگان و نگهداری و مراقبت از مرغان اهلی؛
- ایجاد مراکز توزیع شیر به‌ویژه کمک به مادران شیرده تا از این طریق به تغذیه نوزادان شیرخوار آنان کمک گردد؛
- تهیه سفره‌های افطار و سحری برای فقرا و افراد غریب در ماه مبارک رمضان؛
- ایجاد بوستان‌ها و باغ‌هایی ویژه رهگذران تا از سایه و میوه‌های آن بهره‌مند شوند؛
- تهیه ظروف غذا ویژه مناسبت‌های شادی و غم برای کسانی که توانایی خرید آنها را نداشتند؛
- پرداخت هزینه کفن و دفن مردگان فقیر و غریب؛
- ایجاد گورستان‌ها برای دفن افراد فقیر، غریب و درراه مانده؛
- کمک مالی به حرمین شریفین در مکه و مدینه و مسجدالاقصی و نیز علما و طلاب آن سامان و کمک به مهمانان و سایر نیازمندان بومی و غیربومی و ایجاد مراکز سرپرستی برای یتام؛
- ایجاد مراکز صنعتی مورد نیاز مردم؛
- ایجاد کاروانسراها برای استراحت تاجران و مسافران؛
- ایجاد سرویس‌های بهداشتی عمومی؛
- ساختن آسیاب‌های عمومی برای آسیاب کردن حبوبات به طور رایگان؛
- توجه به زندانیان و سرپرستی از خانواده‌های آنان؛
- دادن وام بدون عوض به نیازمندان تنگدست؛
- ساخت پل بر روی رودخانه‌ها؛

- کمک به ازدواج پسران و دختران نیازمند؛
- تهیه وسایل خنک‌کننده مانند پنکه برای آسایش بیماران در فصل گرما؛
- ایجاد نانوائی‌ها برای پخت نان و آبخوری‌ها برای سیراب شدن رهگذران و نیازمندان به آب؛
- قرار دادن اموال وقفی برای استفاده بیماران پس از بهبودی در دوران نقاهت تا مجبور نباشند بلافاصله پس از درمان مشغول به کار شوند؛
- تأسیس موقوفه برای تأمین درآمد دو نفر تا هر روز به بیمارستان‌های شهر رفته، با بیماران صحبت کنند و به آنها دلداری و امید دهند و با برطرف کردن مشکلات روحی ایشان، به بهبودی آنان کمک کنند؛
- تأسیس موقوفه برای غذا دادن به گربه‌های گرسنه و سرگردان شهر؛
- تأسیس موقوفه برای تهیه دانه پرندگان آسمان در زمستان؛
- وقف درخت گردو تا گردوهای آن به‌عنوان تشویق به کودکانی که تازه به مسجد آمده‌اند داده شود؛
- وقف زمین کشاورزی برای مصرف در جهت گسترش فن‌آوری صلح‌آمیز هسته‌ای

[۲۶]

در ادامه سعی شده است تا چند نمونه بارز از برخی انواع وقف و مصارف آن معرفی گردد تا از این رهگذر با ظرفیت‌های این سنت حسنه و قابلیت‌هایی که در ارتباط با مسایل و موضوعات گوناگون هر عصری می‌تواند داشته باشد آشنا شویم.

- ۱- ربع رشیدی
- ۲- لوله‌کشی آب شیراز
- ۳- بنیاد فرهنگی البرز
- ۴- بیمارستان الغدیر تهران
- ۵- پرورشگاه مظفری
- ۶- موقوفه سیف‌الدوله ملایر
- ۷- موقوفه ثلث زهرا بیگم

۸- موقوفه معینالتجار بوشهری

۹- اقدامات خیریه و موقوفات زهراسلطان نظام‌مافی «فرمانفرمائیان»

۱۰- موقوفه عبدالله رضوی (خراسان)

ربع رشیدی

ربع رشیدی یکی از معروف‌ترین و قدیمی‌ترین موقوفات تاریخ میهن اسلامی ماست که از جهات مختلفی شایان توجه است. این مجموعه علاوه بر اینکه از جهت تاریخی بسیار حایز اهمیت است، از لحاظ کارکرد و موارد مصرف نیز کم‌نظیر است. در ربع رشیدی انواع موقوفه‌ها با مصارف گوناگون از مسجد، مدرسه و دارالضیافه گرفته تا موقوفه‌های مسکونی، درمانی، خیریه و... وجود داشته است. ابتدا باید گفت که آنچه به‌عنوان ربع رشیدی معروف شده است، نام مجتمع آموزشی مذهبی- مسکونی و اقتصادی است که ربع رشیدی (بخش فرهنگی آموزشی) قسمتی از آن است. این مجتمع که باید آن را شهرستان رشیدی نامید، موقوفه‌ای است که در اواخر قرن هفتم هجری قمری ساخته و وقف شد.

این شهر دانشگاهی در منطقه ولیان کوی باغمیشه تبریز بنا شد و علاوه بر اینکه خود، یک موقوفه بود، اداره آن نیز از محل درآمد موقوفات تأمین می‌شد. اهمیت این مجتمع بزرگ دانشگاهی را نحوه مدیریت و سازماندهی، رشته‌های آموزشی و منابع مالی آن دوچندان می‌کند. مهم‌ترین قسمت این مجتمع یک دانشگاه پزشکی بود که دانشجویانی را از سراسر دنیا از چین تا آلبانی در خود می‌پروراند. در آن زمان ربع رشیدی شامل چهار دانشکده بود که در چهار طرف آن قرار داشت. تعداد این دانشکده‌ها که به عربی اربع گفته می‌شود، سبب تسمیه این مکان به نام ربع رشیدی است.

بنیانگذار و واقف مجموعه ربع رشیدی خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی، وزیر غازان‌خان و اولجایتو است که بعد از مسلمان شدن، سلطان محمد خداپنده نامیده شد.

اماکن خیریه ربع رشیدی که بخش اصلی شهرستان است عبارت‌اند از: دارالشفاء، دارالضیافه، خانقاه، روضه و دانشکده‌ها. آنچه رشیدالدین را به این تقسیم‌بندی رسانده بود، انگیزه رسیدن به یک هدف است که به تعبیر او «تکمیل نفوس به حسب قوای نفسانی» بود. از نظر او تکمیل نفوس یا از طریق علمی است که روضه و دانشکده‌ها برای آن ساخته شده‌اند و یا از طریق سیر و سلوک است که خانقاه بدین منظور طراحی شده است. بر حسب قوای نفسانی نیز انسان‌ها یا سالمند و صرفاً نیاز به تقویت دارند که دارالضیافه محیط مناسبی برای این منظور است و یا مریض و محتاج معالجه‌اند که دارالشفاء بدین منظور مقرر شده است ^[۲۷]

لوله‌کشی آب شیراز

از اولین نمونه‌های تلفیق سنت حسنه وقف با دستاوردهای نوین علمی، مجموعه‌ای است که قریب به شصت سال پیش به‌وسیله شادروان حاج‌محمد نمازی در شیراز تأسیس شد.

مرحوم حاج محمد نمازی بر آن بود که تمام سرمایه خود را برای ایجاد مرکزی طبّی و بهداشتی برای درمان مردم شهرش صرف کند، اما پس از مشورت با اهل فن به این نتیجه رسید که بیشتر امراض و بیماری‌های شایع به دلیل دسترسی نداشتن به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی است.

بنابراین مرحوم نمازی با سرمایه شخصی خود و به کمک دوستان و نزدیکان خویش درصدد احداث تصفیه‌خانه و لوله‌کشی آب شهری برآمد که این امر با همت بلند وی تحقق یافت و شیراز اولین شهر ایران بود که از نعمت آب لوله‌کشی سالم بهره‌مند شد [۲۸]

بنیاد فرهنگی البرز

از موارد دیگری که وقف با توجه به نیاز روز جامعه و در جهت درمان دردی از دردهای جامعه انجام شده است، وقف بنیاد فرهنگی البرز است که با هدف ترویج و گسترش علم‌آموزی و معرفت‌اندوزی صورت گرفت.

بنیاد فرهنگی البرز در ۲۷ اسفند ۱۳۴۲ با سرمایه و همت مردی خیراندیش و مسلمان به نام آقای حسینعلی البرز در تهران تأسیس شد. هدف این بنیاد، شکوفا کردن استعدادهای نهفته نسل جوان و دانش پژوه کشور بوده و به همین منظور بنا شده بود؛ لذا اقدامات زیر را سرلوحه برنامه خود قرار داده بود:

- اعطای جوایز حُسن تحصیل به دانش آموزان و دانشجویان؛
- اعطای جوایز به دانشمندان و پژوهندگان و مخترعین؛
- اعطای کمک هزینه تحصیلی به دانشجویان به صورت وام بدون بهره؛
- کمک به چاپ و نشر کتب علمی و مذهبی؛
- احداث مدارس و مراکز آموزشی.

بیمارستان الغدير تهران

سال ۱۳۵۸ هجری شمسی فردی خیر به نام آقای انوری‌زاده اصفهانی در قسمتی از اراضی موقوفه مرحوم حاج عبدالوهاب تهرانی با موافقت اوقاف و متولی مربوطه دارالشفا را احداث و دایر کرد؛ و نظر به افتتاح این مرکز درمانی مصادف با ایام غدیر خم، به نام خیریه درمانی الغدير نامگذاری گردید.

در این امر خیر خداپسندانه آقایان حاج عباس جابر انصاری، مصلحی و مرحوم حاج آقا بزرگ زادگان به عنوان هیأت امنای بانی و مؤسس مرکز همکاری داشتند. مدت کوتاهی پس از دایر شدن این درمانگاه خیریه و تجهیز امکانات لازم، این مرکز درمانی به یکی از موفق‌ترین و پرمراجعه‌ترین مراکز درمانی در شرق تهران تبدیل گردید.

با توجه به کثرت مراجعین که روزانه بالغ بر دو هزار نفر بود و نیاز به یک بیمارستان جهت بیماران نیازمندی که احتیاج به بستری شدن داشتند، آقای حاج عباس جابر انصاری مصمم شدند تا در جوار درمانگاه فوق بیمارستانی را با اهداف خیرخواهانه احداث نمایند. این بیمارستان با مساحت تقریبی ۵۰۰۰ مترمربع و گنجایش تقریبی ۱۰۰ تخت بیمارستانی با کلیه تجهیزات و نیروی انسانی لازم و پزشکان متخصص از سال ۱۳۷۵ مورد بهره برداری قرار گرفت. بیمارستان با بخش‌های داخلی و جراحی و زایمان و اتاق‌های عمل و بخش‌های ویژه سی سی یو (CCU) و آی سی یو (ICU) دایر و در خدمت مردم محروم منطقه قرار گرفت.

کثرت مراجعین جهت درمان‌های سرپایی و بستری به حدی بود که این مرکز درمانی به یکی از موفق‌ترین بیمارستان‌ها در شهر تهران در امر ارائه خدمات درمانی به مردم و الگوی درمانی در این مرکز درمانی خیره گردید. در حال حاضر بیمارستان الغدير با همکاری حدود ۱۵۰ پزشک متخصص و فوق تخصص و ۱۷۰ تخت بیمارستانی و بخش‌های داخلی پاراکلینیک تابعه از قبیل رادیولوژی، سونوگرافی، ماموگرافی، سی تی اسکن، آزمایشگاه‌های تخصصی، داروخانه شبانه روزی، فیزیوتراپی، ارتوپدی فنی و لاپاراسکوپی مشغول خدمت است [۲۹]

پرورشگاه مظفری

موقوفه دارالایتام محمدعلی مظفری در تاریخ ۱۳۲۶/۹/۱۲ در تهران توسط آقای محمدعلی مظفری جواهری فرزند حاج فتح الله برای ایتام وقف مؤبد شرعی گردید که شامل رقبات ذیل است: شش دانگ یک عمارت مشتمل بر هفت باب حیاط متصل به هم، شش دانگ یک عمارت چهارطبقه مشتمل بر چهارده باب مغازه.

عواید حاصله از موقوفه اعم از مال الاجاره و غیره برای آموزش و پرورش و اطعام و معالجه و لباس و کتاب و سایر مصارف ضروری ایتمای که به صورت شبانه‌روزی نگهداری شوند صرف می‌گردد.

در تاریخ ۱۳۲۶/۹/۱۲ بعد از انجام وقف، واقف اقدام به گشایش پرورشگاه با تعداد حدوداً ۳۰ نفر از بچه‌های ایتام، برابر مفاد وقفنامه، از سن ۷ سالگی کرد. سن اطفال یتیم قابل قبول در دارالایتام از آغاز هفت سالگی الی نه سالگی خواهد بود و پس از رسیدن به سن ۱۸ سالگی باید خارج شوند. پرورشگاه از بدو گشایش، اقدام به نگهداری ایتام کرده و تا کنون تعداد زیادی از بچه‌ها به صورت شبانه‌روزی در آنجا نگهداری شده، هزینه نگهداری، حفاظت، تعلیم و تربیت و آموزش آنها پرداخت شده و پس از رسیدن به سن ۱۸ سالگی، برابر مفاد وقفنامه، یا مشغول تحصیل بوده و مدارک عالی دانشگاهی را اخذ نموده یا اینکه حرفه‌ای را آموخته و وارد بازار کار شده‌اند [۳۰]

موقوفه سیف‌الدوله ملایر

ملایر از جمله شهرهای ایران است که موقوفات در آن از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و نقش بسزایی در توسعه آن دارند. چنان‌که به طور مثال ۸۵/۲٪ از کل اراضی آموزشی این شهر را اراضی وقفی تشکیل می‌دهند. در میان موقوفات این شهرستان، موقوفات سیف‌الدوله از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار است و با توجه به نیت اصلی واقف که توسعه علم و دانش است، اقدامات و فعالیت‌های بسیاری در این زمینه صورت گرفته است. از محل درآمد

این موقوفات تا کنون ۱۲ باب مدرسه و مجتمع آموزشی ساخته شده است که از جمله آنها مدرسه نمونه سیفیه، با امکاناتی شامل ۱۲ کلاس درس، خوابگاه، سلف سرویس، سالن اجتماعات، کتابخانه، سالن امتحانات و سایت رایانه است. افزون بر آن می‌توان به پرداخت مبلغ حدود سه میلیارد ریال بابت توسعه علم و دانش و خرید تجهیزات آموزشی و کمک به دانش‌آموزان بی‌بضاعت و ساخت مرکز پژوهشگاه دانش‌آموزی و IT و اینترنت، جهت ارتقای سطح علمی دانش‌پژوهان و افزایش کیفیت آموزشی و دسترسی به فناوری و ابداعات و اختراعات از محل عواید این موقوفه اشاره کرد. در بخش آموزش عالی نیز تمام فضاهای آموزشی مورد استفاده شامل دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده علمی - کاربردی، دانشکده علوم قرآنی و دانشگاه پیام نور، از اراضی وقفی شهرستان است که همین امر نشان‌دهنده جایگاه وقف در توسعه علم و دانش است.

موقوفه ثلث زهرا بیگم

از جمله موقوفاتی که به دستگیری از مستمندان و کمک به نیازمندان اختصاص یافته، موقوفه ثلث زهرا بیگم در شیراز است. به موجب وصیت نامه‌ای که توسط مرحومه حاجیه خانم زهرا بیگم، همسر مرحوم حاج اسدالله خان شیراز در سوم جمادی الاخری سال ۱۲۸۰ ق تنظیم گردید، منافع دو دانگ و نیم مشاع از قریه عادل آباد، که اکنون یکی از محلات شهر شیراز را تشکیل می‌دهد و در حال حاضر بالغ بر ۱۵۲۰ رقبه می‌گردد، به اموری همچون کمک‌های نقدی به دانش‌آموزان بی‌بضاعت، توزیع خوارو بار اعم از روغن و برنج و غیره در ماه‌های رمضان و محرم و صفر بین محصلان و طلاب علوم دینی، کمک به جوانان برای ازدواج، تهیه لوازم منزل و جهیزیه برای دختران بی‌سرپرست و کم‌بضاعت و تأمین کتب دینی و قرآنی مورد نیاز طلاب علوم دینی اختصاص یافته است که امروزه این کمک‌ها به دانشجویانی که به علت فقر مالی قادر به ادامه تحصیل در دانشگاه‌های مختلف نیستند نیز تسری داده شده است. شایان ذکر آنکه در تعدادی از پلاک‌های ثلث مذکور که دارای کاربری آموزشی هستند مدارس رایگان احداث گردیده و هم‌اکنون شمار زیادی از دانش‌آموزان در این مدارس مشغول به تحصیلند [۳۱]

موقوفه معین‌التجار بوشهری

از دیگر موقوفاتی که وقف برای دستگیری از مستمندان است، موقوفات معین‌التجار بوشهری است. مرحوم حاج محمد معین‌التجار بوشهری طی یک فقره وقف‌نامه مورخ ۱۳۲۲ ق بخشی از املاک خود واقع در شهرستان ممسنی فارس را به موارد مشخصی اختصاص داد که اصلی‌ترین آنها کمک به سادات مستحق و تأمین مخارج مهمان‌خانه‌ای به نام خود واقف در نجف اشرف است که اختصاص به زائران عتبات عالیات دارد. تعداد رقبات این موقوفه در سال ۱۳۸۳ بالغ بر ۱۱۷۲۱ رقبه با درآمدی حدود ۱/۵ میلیارد ریال بوده که به خوبی می‌توان حدس زد چه شماری از مستمندان از این عواید بهره‌مند شده و این موقوفات چه تأثیری بر کاهش فقر و توزیع ثروت در جامعه دار.

اقدامات خیریه و موقوفات زهرا سلطان نظام‌مافی «فرمانفرمائی‌ان»

زهراسلطان عزت السلطنه، دختر رضا قلی خان نظام السلطنه بود که علی‌رغم مشکلات و سختی‌های زندگی توجه فراوانی به امور خیریه داشت. برخی از اقدامات خیر وی به شرح ذیل است:

- احداث و اهدای یک باب دبستان در قریه قره‌ورن شهرستان میاندوآب به سال ۱۳۳۲ش که توسط محمدعلی معتمدیان پیشکار وی، این ساختمان به صورت بلاعوض و با مصالحه به اداره فرهنگ وقت آن شهرستان هدیه شد.
- اهدای کمک‌های مالی به منظور ساخت بیمارستان عباسی در شهرستان میاندوآب به سال ۱۳۳۳ که فرزندش بهمن میرزا فرمانفرمائی‌ان به عنوان بانی آن کار اهدای مبلغ مذکور را بر عهده داشت. در این مرکز حتی محل اسکان پزشکان هم پیش‌بینی شده بود.
- واگذاری پنج هزار متر مربع و دو میلیون ریال وجه نقد به وزارت فرهنگ وقت به منظور تأسیس مؤسسه‌ای تعلیماتی در سال ۱۳۳۸ در قریه مهرآباد تهران که امروزه در این مؤسسه دبیرستانی به نام ۱۵ خرداد دایر است.
- احداث و وقف دبیرستان زهرا نظام‌مافی و تکمیل کلاس‌های آن در سال ۱۳۴۰ در ناحیه ۱۱ تهران .
- تأسیس و وقف ورزشگاه ویژه معلولان و بانوان کشور با مساحتی بالغ بر ۴۸۲۳ متر مربع در سال ۱۳۴۴ در شهر تهران که به سازمان تربیت بدنی و تفریحات سالم ایران صلح شد. این مکان امروزه در خیابان شمشیری، خیابان شهید علی‌اکبر رعنایی در جنوب فرودگاه مهرآباد واقع شده و تحت نام ورزشگاه ورزشنده خوانده می‌شود.
- تأسیس و وقف مسجد امیرالمؤمنین (علیه السلام) در زمینی به مساحت بالغ بر ۱۲۵۶ متر مربع همراه با یک باب خانه برای سکونت پیش‌نماز مسجد و فهرست طویلی از موقوفات مربوط به مسجد که در سال ۱۳۴۵ به ثبت اداره اوقاف رسیده است. این مسجد در منطقه ۹ شهرداری، خیابان شهید عبدالله صفری، نبش خیابان شهید محسن نجفی، پلاک ۱۴ در جنوب فرودگاه مهرآباد قرار دارد.
- تأسیس و وقف مدرسه حرفه‌ای دخترانه به سال ۱۳۴۶ در خیابان مهرآباد تهران که در آن زمان خارج از حوزه مرکزی شهر قرار داشت و جزو املاک خانوادگی زهراسلطان محسوب می‌شد. در وقف‌نامه مربوطه آمده است که صرفاً زمین مورد مصالحه باید برای احداث مدرسه حرفه‌ای دخترانه با نام «مدرسه حرفه‌ای دخترانه نظام‌مافی» مورد استفاده قرار گیرد. ضمناً تصریح شده که مدت این

صلح‌نامه ۹۹ سال خواهد بود و وزارت آموزش و پرورش جز به این نیت و این نام، حق هیچ گونه دخل و تصرف دیگری در این مدرسه ندارد.

- وقف آموزشگاه حرفه‌ای مخصوص ناشنوایان و لال‌ها در زمینی به مساحت ۳۰۳۱ متر مربع و اختصاص موقوفاتی به آن به شرط آنکه در آن صرفاً آموزشگاه و یا آسایشگاه احداث شود که به سال ۱۳۴۷ در تهران و در منطقه مهرآباد آموزشگاه حرفه‌ای احداث شد. در طول تمام سال‌های بعد نیز کلیه امور مربوط به نقاشی، تعمیرات، تکمیل و تأسیس مستغلات جنبی این مرکز بر عهده خود زهراسلطان قرار داشت.

- ایجاد و وقف مرکز بهداشتی و درمانی زهرا نظام‌مافی واقع در خیابان پادگان، خیابان شمشیری، کوچه شهید محمودعلی کرمی در جنوب فرودگاه مهرآباد نیز یکی دیگر از اقدامات نیکوکارانه آن بانوی بزرگوار به شمار می‌آید

[۳۲]

- موقوفه عبدالله رضوی (خراسان)

عبدالله رضوی در سال ۱۳۴۳ کلیه اراضی و اشجار و باغات خود در سوران را به جز اراضی تفکیک شده، وقف کرد. عواید حاصل از موقوفه باید طبق نظر واقف بدین صورت مصرف گردد:

۴۰٪ از عواید موقوفه برای ساختمان درمانگاه و مداوای بیماران، ۳۰٪ از عواید آن برای نگهداری، تغذیه و لباس ایتام که ساختمان آن در مزرعه سوران که دارالایتام میرزای ناظر نامیده خواهد شد و واقف احداث بنا خواهد کرد هزینه خواهد شد. ۱۰٪ از عواید موقوفه به مصرف روضه‌خوانی و اطعام در محل سوران خواهد رسید و بیست درصد بقیه نیز سهم متولی است - که از اولاد او خواهد بود - به شرط اینکه توان اداره موقوفه را داشته باشد.

مرحوم عبدالله رضوی در سال ۱۳۵۷ بخش دیگری از املاک خود را شامل اراضی حسین‌آباد اراضی بژمهن، اراضی نکاح، عامل و مستغلات سرای سیگاری و اراضی دیگر در روستاهای مختلف و در شهرهای تهران و بندر انزلی و... را در قالب اساس‌نامه شماره ۱۱۴/۵۸۸ در تاریخ ۱۳۵۷/۳/۶ به صورت بخش دیگری از موقوفه سوران درآورد که در جهت تقویت مصارف مذکور در وقف‌نامه سال ۱۳۴۳ آن مرحوم است. این موقوفه به صورت یک مجموعه عظیم درآمده است و با کد ۴۵۹ در ناحیه یک اداره اوقاف مشهد شناسایی می‌شود. این موقوفه که می‌توان آن را در هشت گروه دسته‌بندی کرد، دارای ۹۱۷ رقبه، شامل بخش وسیعی از اراضی مزرعه سوران واقع در ۲۲ کیلومتری شمال غرب مشهد، اراضی حسین‌آباد کرمانی‌ها، شش‌دانگ مزرعه بژمهن واقع در جاده مشهد، اراضی نکاح، عامل، رقبات واقع در خیابان امام رضا، بازارچه حاج آقا جان، فلکه حضرت‌سرای سیگاری به اضافه چند منزل، هتل و سرا در شهرهای مشهد، تهران و بندرانزلی است [۳۳] (مهدی جهانی، ص ۵۶) در حال حاضر گذشته از اطعام و انفاق، درمانگاه و مجتمع آموزشی و پرورشی شبانه‌روزی، مهم‌ترین بخش‌های عام المنفعه موقوفه هستند.

مجتمع آموزشی و پرورشی (شبانہ روزی) عبدالله رضوی نیز جهت تحصیل و زندگی پسران یتیم در مقطع راهنمایی در سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۵ به اهتمام اداره کل اوقاف و امور خیریه خراسان با ۳۵۰۰ مترمربع زیربنا در زمینی به مساحت ۱۷ هکتار از اراضی سوران احداث و افتتاح شد. درمانگاه عبدالله رضوی (میرزای ناظر) در سال ۱۳۶۵ با ۴۱۸ متر زیربنا احداث و افتتاح شد. این درمانگاه دارای چهار بخش پزشکی، دندانپزشکی، مامایی و تزریقات است و عمده خدمات آن به صورت رایگان انجام می‌گیرد. عزاداری و اطعام که یکی دیگر از موارد مصرف موقوفه است همه ساله در ایام عاشورا صورت می‌گیرد.

نتیجه

در بخش آغازین این مقاله به ذکر برخی مصادیق خیراندیشی و نوع دوستی در بین بعضی ادیان و ملل پرداختیم و یادآور شدیم که همه ادیان در زندگی جمعی به نوع دوستی، خدمت رسانی و دستگیری نیازمندان تأکید دارند؛ آنگاه گوشه‌هایی از نقش وقف در فرهنگ اسلامی را بیان نمودیم و معتقدیم در فقه اسلامی، نهاد وقف جایگاه ویژه‌ای دارد و یکی از اجزای اقتصاد اسلامی را تشکیل می‌دهد. در ادامه به اهداف سازمان ملل متحد و کنفرانس اسلامی پرداختیم و در پایان به ذکر مصادیق و نوع مصارف درآمد موقوفات و تنوع این سنت حسنه اشاره کردیم و یادآور شدیم که در بخش‌های مختلف اجتماع کدام یک از نیازها وسیله کدام دسته از موقوفات حل و فصل خواهد شد و اینک تصریح می‌کنیم:

- قبل از آنکه دولت مدرن امروزی شکل بگیرد، مشارکت گسترده و باور و اعتقاد مردم در کمک به همنوع و تلاش برای حل و فصل مشکلات فرهنگی - اجتماعی جامعه کاملاً مشهود و مشخص بوده است. پس دولتمردان باید زمینه بازگشت به فطرت و طبیعت بشر را بیشتر فراهم و بستر مشارکت مردم در حل و فصل مشکلات را آماده کنند.
- سازمان‌های ملل متحد و کنفرانس اسلامی باید زمینه مشارکت و ریشه‌های اعتقادی و فرهنگی ملل مختلف در مشارکت امور خیر را بیشتر بررسی و راه‌های احیای آن را در کنار دولت مدرن فراهم نماید.
- با برگزاری نشست‌ها و فراخوان مقالات، مصادیق مختلف موقوفات و اقدامات خیرخواهانه در کشورهای مختلف جمع‌بندی و تجارب و یافته‌های علمی مبادله گردد.
- با رعایت مقررات بین‌المللی زمینه‌های لازم جهت مشارکت بیشتر خیران در تأمین نیاز سایر ملل فراهم شود.

- تلاش گردد سازمان‌های خیریه و واقفان و خیران به‌دور از مسائل سیاسی صرفاً در عرصه‌های فرهنگی - اجتماعی فعالیت کنند.
- با نشست‌های سالیانه یا چندساله در عرصه بین‌المللی یا کشورهای اسلامی از واقفان و خیران برجسته تقدیر و تشکر شود.
- زمینه خدمت و ارائه خدمات تخصصی کارشناسان و افراد کارآمد در مناطق محروم فراهم گردد.

منابع و مأخذ

- احمد بن سلمان، مقدمه ای بر فرهنگ وقف، چاپ سازمان اوقاف و امور خیریه.
- برهان بن یوسف، فروهر، نیکوکاری و داد و دهش در ایران باستان، چاپ دوم، ۱۳۵۷.
- حکمت، علی اصغر، تاریخ ادیان، تهران: ابن سینا، چاپ اول، ۱۳۴۸.
- جناتی، محمد ابراهیم، «وقف از دیدگاه مبانی اسلامی»، وقف میراث جاویدان، ش ۵، بهار ۱۳۷۳.
- جهانی، مهدی، «موقوفات خراسان»، وقف میراث جاویدان، ش ۲۷.
- دفتر سازمان ملل متحد در تهران، نظام ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول ۱۳۸۶.
- دورانت، ویل، تاریخ تمدن، ترجمه احمد آرام، تهران: انتشارات سازمان آموزش انقلاب اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۰.
- روابط عمومی سازمان اوقاف و امور خیریه، ربع قرن تلاش فرهنگی - اجتماعی و عمرانی، سازمان اوقاف و امور خیریه ۱۳۸۳.
- سپینتا، عبدالحسین، تاریخچه اوقاف اصفهان، اداره کل اوقاف اصفهان؛ ۱۳۴۶.
- عالم‌زاده، هادی، «نخستین موقوفه در اسلام»، وقف میراث جاویدان، ش ۳، پاییز ۱۳۷۲.
- عبدالحلیم عمر، محمد، «نظام وقف اسلامی و نظام‌های مشابه در جهان غرب»، ترجمه علی زاهدی، وقف میراث جاویدان، مؤسسه فرهنگی هنری راسخون، ش ۶۹؛ بهار ۱۳۸۹.
- فرشتیان، حسن، «بنیاد اوقاف و امور خیریه فرانسه»، وقف میراث جاویدان، ش ۳۷، بهار ۱۳۸۱.
- گزارش مطالعات تطبیقی قرارداد سند همکاری سازمان اوقاف و امور خیریه و دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، پاییز و زمستان ۱۳۸۶.
- لطیفی، میثم، پرتوی از سیمای وقف در ایران اسلامی، سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۸۷.
- مؤمنی، مصطفی، «بنیادهای وقفی در آلمان فدرال»، وقف میراث جاویدان، ش ۸، زمستان ۱۳۷۳.

مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمه الأطهار، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ ق.
ملک‌زاده، الهام، «اقدامات خیریه و موقوفات زهراسلطان مافی "فرمانفرمائیان"»، وقف میراث جاویدان، ش ۴۹.
ناس، جان، تاریخ جامع ادیان از آغاز تا امروز، ترجمه علی اصغر حکمت، تهران: پیروز، ۱۳۴۴.

پانویس

۱. پرش به بالا↑ تاریخ ادیان، ص ۲۶.
۲. پرش به بالا↑ تاریخ تمدن، ج ۷، ص ۲۵۱-۲۵۳.
۳. پرش به بالا↑ تاریخ ادیان، ص ۲۹۳.
۴. پرش به بالا↑ دادودهش در ایران باستان، ص ۳۶.
۵. پرش به بالا↑ مقدمه ای بر فرهنگ وقف، ص ۴۱.
۶. پرش به بالا↑ اگر چه به طور مستقیم سخنی از وقف اموال در قرآن به میان نیامده است اما از برخی آیات می توان چنین استنباطی کرد، مانند: سوره بقره آیات ۲۶۱ تا ۲۶۷، سوره کهف، آیه ۴۶، سوره مریم، آیه ۷۶.
۷. پرش به بالا↑ «نخستین موقوفه در اسلام»، ص ۷۶.
۸. پرش به بالا↑ بحار الأنوار، ج ۲، ص ۲۲.
۹. پرش به بالا↑ «وقف از دیدگاه مبانی اسلام»، ص ۵۳.
۱۰. پرش به بالا↑ تاریخچه اوقاف اصفهان، ص ۳۷.
۱۱. پرش به بالا↑ «نظام وقف اسلامی و نظام های مشابه در جهان غرب»، ص ۱۱۶.
۱۲. پرش به بالا↑ مطالعات تطبیقی، ص ۴۹.
۱۳. پرش به بالا↑ «نظام وقف اسلامی و نظام های مشابه در جهان غرب»، ص ۱۱۶.
۱۴. پرش به بالا↑ مطالعات تطبیقی، ص ۷۴.
۱۵. پرش به بالا↑ بنیاد اوقاف وامور خیریه فرانسه و نقش آن در توسعه سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، حسن فرشتیان، ص ۸۷.
۱۶. پرش به بالا↑ بنیادهای وقفی در آلمان فدرال، مصطفی مومنی، ص ۹۵.
۱۷. پرش به بالا↑ مطالعات تطبیقی، ص ۵۳.
۱۸. پرش به بالا↑ سازمان ملل متحد در ایران، ص ۸.
۱۹. پرش به بالا↑ همان، ص ۱۴.
۲۰. پرش به بالا↑ همان، ص ۱۶.
۲۱. پرش به بالا↑ همان، ص ۱۸.

۲۲. پرش به بالا↑ همان ، ص ۲۰ .
۲۳. پرش به بالا↑ همان، ص ۳۰ .
۲۴. پرش به بالا↑ همان، ص ۳۲ .
۲۵. پرش به بالا↑ همان، ص ۳۴ .
۲۶. پرش به بالا↑ پرتوی از سیمای وقف در ایران اسلامی، ص ۱۶ و ۱۷ .
۲۷. پرش به بالا↑ پیشین، ص ۲۳ .
۲۸. پرش به بالا↑ همان، ص ۳۲ .
۲۹. پرش به بالا↑ ربع قرن تلاش فرهنگی-اجتماعی و عمرانی، ص ۱۱۳ .
۳۰. پرش به بالا↑ همان، ص ۱۱۷ .
۳۱. پرش به بالا↑ همان، ص ۱۳۱ .
۳۲. پرش به بالا↑ «اقدامات خیریه وموقوفات زهرا سلطان مافی "فرمانفر مائیان"»، ص ۹۵ .
۳۳. پرش به بالا↑ «موقوفات خراسان»، ص ۵۶ .